

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 75 Yıl: 2020 & Volume: 13 Issue: 75 Year: 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

CENGİZ DAĞCI'NIN ROMANLARINDA DEĞERLER EĞİTİMİ THE "VALUES EDUCATION" IN THE NOVELS OF CENGİZ DAĞCI

Özlem FEDAI*
Fehime ÖZGÜR TOMAK**

Öz

Bu makalede Kırım'da doğmuş bir Tatar Türkü olarak Türk kimliğine sadık, Türk tarihini araştıran, dünyadaki son günlerini Türk kültüründen örnekler sunduğu romanlarını yazarak geçiren Cengiz Dağcı'nın romanlarında "değerler ve değerler eğitimi" incelenmiştir. Çalışmada "değer" kavramı farklı disiplinlere göre açıklanmış; Dağcı'nın romanları üzerinden Kırım Tatar Türklerinin hayatında yer eden siyasî, sosyal, ahlâkî, iktisadî, ilmî, dinî değerlerin Türk toplumundaki yeri ve önemi irdelenmiştir.

Makalede, Erol Güngör'ün *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* adlı eseri esas alınmış; Dağcı'nın romanlarındaki "değer"lerin modern hayatta anlamını nasıl yitirmeye başladığına işaret edilmiştir. Böylece değerlerin, birey ve toplum için önemi ortaya çıkarılmak istenmiştir.

Yazarın çalışmada incelediğimiz on beş romanı (*Onlar da İnsandı, Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam, İhtiyar Savaşçı, Benim Gibi Biri, Üşüyen Sokak, Ölüm ve Korku Günleri, Biz Beraber Geçtik Bu Yolu, Dönüş, Yoldaşlar, O Topraklar Bizimdi, Badem Dalına Asılı Bebekler, Anneme Mektuplar, Regina, Genç Timuçin*) aracılığıyla, yaşadığı coğrafyanın kültürel değerleri yanında II. Dünya Savaşı yıllarında edindiği tecrübeler de yansıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Dağcı, Roman, İkinci Dünya Savaşı, Değerler Eğitimi.

In this article, the "values education" is examined in Cengiz Dağcı's novels; as a Tatar Turk born in Crimea who remained true to the Turkish identity and wrote novels inspired from the Turkish culture even during the last days of his life.

In this study, the notion of "values" is explained in reference to different disciplines; the place and importance of political, social, moral, economic, scientific and religious values within the lives of Crimean Tatar Turks are examined through focusing on Cengiz Dağcı's novels.

The article is grounded mostly on Erol Güngör's work "*Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*" and it is pointed out how the "values" in Cengiz Dağcı's novels start to lose its real meaning with moder life. Thus, it is intended to emphasize the importance of the values for individuals and the society.

Through focusing on the fifteen novels which we examine in this study (*Onlar da İnsandı, Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam, İhtiyar Savaşçı, Benim Gibi Biri, Üşüyen Sokak, Ölüm ve Korku Günleri, Biz Beraber Geçtik Bu Yolu, Dönüş, Yoldaşlar, O Topraklar Bizimdi, Badem Dalına Asılı Bebekler, Anneme Mektuplar, Regina, Genç Timuçin*); the experiences which author got during the years of Second World War is tried to be reflected; in addition to the cultural values of the geography in which he lived.

Keywords: Cengiz Dağcı, Novel, Second World War, Values Education.

* Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, ORCID: 0000-0001-7726-4096, ozlem.fedai@medeniyet.edu.tr

** Bilim Uzmanı, feyimeozgur@gmail.com

1. Giriş

İnsanlık tarihiyle yaşıt olduğunu söyleyebileceğimiz “değer” kavramı, yüzyıllar boyunca farklı anlamlar kazanarak bu güne ulaşmıştır. Hayata anlam kazandırmaya çalışan bir varlık olan insanoğlu, geçmişten bu güne pek çok farklı disiplin ortaya koymuş ve disiplinlerin her biri “değer” kavramını kendi penceresinden değerlendirmiştir. Felsefe, sosyoloji, psikoloji gibi disiplinler kavrama kendi bakış açılarına göre anlam yüklemiştir.

Antik Yunan’da “değer” kavramı, toplumu yöneten idarecilerle halk arasındaki hiyerarşi sonucunda anlam kazanmıştır. Platon’a göre bir toplum sınıflara ayrılmalı ve her sınıfın hiyerarşideki yeri belli olmalıdır. Hükümdarlar (filozoflar) toplumda “bilgelik” değerine sahipken idareciler (koruyucular) “cesaret” değerine, üreticiler (işçiler) “ölçülülük” değerine (erdemine) sahiptir. (Skirbekk ve Gilje, 2006, 82-83)

“Aydınlanma Çağı” filozofu Helvetius bireylerin “öz-çıkar”larını önemser. Ona göre eğer insanları zevke ve acıya götüren yollar bilinirse “değer”li olan ile olmayanı ayırt edebileceklerdir. Kant’ın “değer” anlayışı ise görev ahlâkına dayanmıştır. Her türlü hedonizmden uzak duran Kant, “değer”in insanların hayatında taşımak zorunda oldukları sorumluluklardan kaynaklandığını savunur (Skirbekk ve Gilje, 2006, 362). Kuramsal felsefeci Hegel, ortaya koyduğu efendi-köle teorisine göre bireyin kendi kendine yetemediğini savunmuş ve bireylerin, etraflarındaki insanlar sayesinde “değer” kazandıklarına inanmıştır (Skirbekk ve Gilje, 2006, 400).

Modern çağ filozoflarından İoanna Kuçuradi’ye göre “İyi, daha yüksek değere yönelmektir; iyi, her defasında değer yüksekliği ilkesine göre bir seçim yapmaktır; iyi, ‘daha değer olan değeri’ seçmektir.” (Kuçuradi, 2010, 90-91).

“Değer” kavramını kendi çerçevesinden yorumlayan bir başka disiplin ise sosyolojidir. *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*’nde “değer”; insanların ortak duygu, düşünce, amaç ve menfaatini yansıtan genelleştirilmiş ahlaki ilke veya inançlar olarak tanımlanmıştır (Kızılçelik ve Erjem, 1992, 99).

Psikoloji Sözlüğü’nde, “değer”in toplumun ortak görüş veya standartları olduğu, bir şeyin matematiksel niceliği ile ilgili olma durumu olduğu (Budak, 2005,195) bilgisine rastlarız.

Ekonomi Sözlüğü’nde kavrama “malda billurlaşan insan emeği” olarak yaklaşılırken (Hançerlioğlu, 1993, 38); Erol Güngör *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*’da “değer” kavramını, “bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inanç”, şeklinde tanımlanmıştır. (Güngör, 2000, 27) Ayrıca Güngör değerleri; siyasî, toplumsal, iktisadî, ilmî, ahlâkî, dinî ve estetik olmak üzere belirli ölçütleri dikkate alarak yedi başlığa ayırmıştır. Çalışmamızda Erol Güngör’ün yaptığı sınıflama esas alınarak Dağcı’nın eserlerindeki “değer”ler incelenecektir.

2. Bulgular ve Yorumlar

2. 1. Cengiz Dağcı’nın Romanlarında Değerler

Cengiz Dağcı; bir Tatar Türkü olarak çocukluğu ve ilk gençliği boyunca doğup büyüdüğü Kırım’ın, Osmanlı Devleti’nden Rusya’nın hâkimiyetine geçmesinin Kırım halkı üzerindeki etkilerini gözlemlemiş önemli bir Türk dünyası yazarıdır. Gözlemleri onun “değerler”e bakışını etkilemiş; özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında Rus zulmü altında halkının acılarını anlatmıştır. 1919 doğumlu yazarın çocukluğu kıtlık, yoksulluk, Rus emperyalizminin zulmü altında geçmiş; Kırım Pedagoji Enstitüsü öğrencisiyken çıkan II. Dünya Savaşı’nda (Dağcı, 2012c, 9) 1941’de Almanlara esir düşmüş, Almanların savaşta yenilmesiyle de eşiyile İngiltere’ye sığınmıştır (Işık, 2004, 2024-2025).

Türk edebiyatına on beş roman kazandıran Dağcı, tüm romanlarında; siyasî, sosyal, ahlâkî, iktisadî, ilmî veya dinî olmak üzere birçok değere mutlaka yer vermiştir.

2. 1. 1. Siyasî Değerler

Cengiz Dağcı, diğer Türk dünyası yazarları gibi Rusların Türkler üzerindeki yayılmacı politikaları ve siyasî stratejilerine eserlerinde oldukça yer vermiştir.

Yurttaşlarını korumayı ve gerçekliklerini anlatmayı görev edinen Dağcı için Kırım Türklerinin yaşamlarını değiştiren siyasî değerleri dünyaya duyurmak oldukça önemlidir. Neredeyse tüm romanlarında vurgulanan “siyasî” değerler, hukuk, kimlik, ırk, etnik, etnik köken gibi kavramları içine alır. *O Topraklar Bizimdi* romanında: “Halkın gücü toplum olmasındadır. Ancak halkın bu gücünden yararlanmak için her şeyden önce halkı ya da toplumu kontrol altına almak gerekir. Halk kontrol altına alınmazsa bu güç

olumsuz bir rol oynayabilir" (Dağcı, 2015, 82) diyerek halkın yönetilip kontrol altına alınması gereken bir "güç" olduğuna işaret etmiştir.

Dağcı, mensubu olmadığı üç farklı milletin idaresi altında yaşamak zorunda kaldığından, onların siyasi ideolojilerinden Türk toplumunun ne şekilde etkilendiğini gözlemiş ve anlatmıştır. Yazarın romanlarında bu sebeple Komünizm, Marksizm, Sosyalizm, Faşizm, Liberalizm ve Demokrasi'ye dair yorumlar dikkat çeker.

Kırım'ın Ruslarca ilhakı sonrası siyasetteki Komünizm/Sosyalizm hatta Bolşevizm ideolojilerinin Kırım Tatar Türkleri üzerindeki etkisini gözlemleyen yazar, bu ideolojilerden hareketle Ruslaştırma politikasından romanlarında sıkça söz etmiştir. Ruslaştırma politikası sonucu Türklerin "milliyetçilik" değerini yitirmesinden, vatan topraklarından koparılacak. Dünya Savaşı yıllarında sürgün edilmesinden, "özgürlük" değerlerine sahip çıkamamasından bahseder. Kırım'ın çektiği eziyetleri unutturmayacağını şu sözleri ile ifade etmiştir:

"Kırım'ın faciası yirminci yüzyıl içinde yer alan faciaların en büyüklerinden biridir. Kelimenin tam anlamıyla gerçek genoside; (...) faciayı unutmak; fazlası, benzeri faciaların ileride tekrarlanma olanağını akıllardan silip atmamak olurdu. (...) ben yalnızca Kırım'ın yazarı değilim. Ama Kırım'ın faciasını bütün gerçeği ve içtenliğiyle yalnız ben yazabilirdim" (Dağcı, 1998, 250).

Rusların hâkimiyetlerini benimsetmek için uyguladıkları stratejilerin başında "mankurtlaştırma" gelir. "Mankurtlaşma; bir dış gücün içerideki egemen sınıfla işbirliği yaparak ülkenin eğitim ve kültür politikalarını milletin aleyhine değiştirerek, ulusal kimliğinden uzaklaştırma, kendi toplumuna ve kültürüne yabancılaştırma, bilinçsizleştirme ve sömürüye açık hale getirme, sonra da yardım ediyormuş kanaati yaratarak toplumun zihnini yeniden kurgulayıp sömürgecilerin zihinsel kölesi durumuna getirmek için milleti kendi değerlerine düşman etmeyi anlatan sosyo-kültürel bir kavramdır. Bu süreçten geçenlere mankurt denir" (Çınar, 2018, 19).

Dağcı'nın romanlarında "mankurtlaştırma" kavramından çok "etnik temizlik" kavramına yer verilmiştir. Ona göre Kırım topraklarına hâkim olan Ruslar, orada baskın Türk kültürü karşısında Rus kimliğinin yok olmasından korktukları için adeta bir "etnik temizlik" politikası izlemiştir. Dağcı "etnik temizlik" ifadesini ilk kez *Regina* romanında "Biliyorsun, etnik temizlik yeni değil bizim için; bütün dehşetiyle ilkin bizim derimizin üzerinde denendi etnik temizlik" (Dağcı, 2015, 69) şeklinde kullanılmıştır. Bu sözleriyle Dağcı, Rusların uyguladığı "etnik temizlik" politikasının eski bir ideoloji olduğunu vurgulamıştır.

Korkunç Yıllar'da Türkistan'ı kurmak isteyen Türk boyları arasındaki bağı kesmek için Rusların, Türklerin yazı dillerini değiştirdiğini ve Türkleri Kiril alfabesi kullanmaya zorladıklarını ifade etmiş; roman kahramanı Sadık'ın babası "Bizi böyle hayâsızca Ruslaştırmak istiyorlar. Çünkü bizden korkuyorlar" (Dağcı, 2016, 47-48) diyerek durumu anlatmıştır. Dağcı, Türklerin "tek yürek" olmasını engellemek için Rusların bu politikayı uyguladıkları kanaatindedir. Gündemi Rus alfabesiyle takip etmek zorunda kalan Türkler; Rusların yayınladıkları yalan/çarpıtılmış haberleri doğru zannetmeye, onların politik adımlarına uygun şekilde hareket etmek zorunda bırakılacak kendi siyasi fikirlerinden tamamen uzaklaşacaklardır. Ayrıca kendilerini öz dillerinde ifade etme özgürlükleri yok edildiğinden ulusal bir edebiyat oluşturamayan Türklerin millî benliklerini unutmaları kolaylaşacak, böylece "etnik temizlik" stratejisiyle uygulanan Ruslaştırma politikası sonucunda siyasi ve edebî açıdan millî kimliği baskılanan Türklerin öz değerlerini yitirmesi kaçınılmaz olacaktır. Nitekim *Üşüyen Sokak* romanındaki Haluk üzerinden Rusların, bu politikalarıyla emellerine kavuştuğunu görürüz. Haluk, Kırım topraklarındaki kötü gidişatın Rusların benimsetmeye çalıştığı siyasi sistemlerle düzeleceğine inanmış, Ruslara ait politik fikirleri her değerinin üstünde tutar olmuştur (Dağcı, 2016, 105).

Rus olmayan tüm etnik gruplardan rahatsız olan Ruslar, Türk boylarının birleşmesinin önüne geçmek için onlara ayrı birer ırk olduklarını kabul ettirme çabasında olmuş; tek çatı altında toplanmalarını engellemeye çalışmıştır. Dağcı, *O Topraklar Bizimdi* romanında, Türk boylarının -tam da Rusların istediği gibi- kendilerini ayrı bir ırk saymalarına Kazak Kazak'tır, Tatar Tatar'dır (...) Kafkasya Kafkasya'dır, Rus Rus'tur. Niçin bunlar hep Rus olsunlar? Biz kendi kendimizi idare edemez miyiz?" (Dağcı, 2015, 326) sözleriyle isyan etmiştir.

Rusya, Kırım'a girdikten sonra Ruslaştırma politikasıyla bu topraklarda yüzyıllardır yaşayan Türkleri yok saymış, sürgüne mahkûm ederek vatanlarına el koymuştur. Ancak Rusların bu politikasına duyulan tepki, Kırım Tatar Türkleri arasında "Milliyetçilik"i bir değer olarak iyice güçlendirmiştir.

O Topraklar Bizimdi romanında Dağcı, Rus politikasının baskısı altındaki Kırım Türklerini "koca bir devin dişleri arasında ezilen serçe"ye benzetir (Dağcı, 2015, 160). Tatar Türkleri kendi milliyetlerine sahip

çıkarak "Göğsümüzü açıp içine Rus doldurmak istiyorsunuz. Selim. Her şeyimizi alın, ama canımızı asla!" (Dağcı, 2015,160) demektedir. *Anneme Mektuplar* romanındaysa Dağcı, kimliğine sadık kalarak yaşamının önemine "Davamız basit: Bizim biz olarak yaşamak hakkımız" sözleriyle dikkat çekmiştir. (Dağcı, 2016: 49).

Korkunç Yıllar' da ise Kırım Tatar köylüsü (Ali Amca), Rus toplama kampındayken bile çadırına Türk bayrağı asarak kamptaki Türk gençlerine ne olursa olsun bir Türkün milliyetini söylemesinden asla çekinmemesi gerektiğini, "Türküm" demekten, Türkçe konuşmaktan korkan bir Türk genci, gübreye gömülecek kadar rezildir" (Dağcı, 2016, 188) sözleriyle öğütler.

Dağcı, II. Dünya Savaşı'nda tanıştığı Polonyalı hemşire Regina ile evlenerek İngiltere'ye sığınır. Türkiye'ye gitme başvuruları kabul olmadığından göremeden vefat eder. Buna rağmen, Türkiye'yi daima anavatanı saymış, romanlarında Türk kimliği ile bütünleşmiştir. *Korkunç Yıllar* romanında Anadolu topraklarını yurdu sayarak anavatanın önemine dikkat çekmiştir. (Dağcı, 2016: 187) Hatıralarını paylaştığı *Yansılar 1* eserinde, yaşlılığında bahçesinde yetiştirdiği çiçeklerin Türkiye'den geldiğini öğrenince, onlarla akraba gibi hissettiğini ifade etmiştir. (Dağcı, 2012a, 15).

II. Dünya Savaşı döneminde Rusya'da Stalin hükümetince benimsenen siyasî değerler Milliyetçilikten çok Komünizm, Sosyalizm, Bolşevizm'dir. Ancak Kırım'ı ilhak ederek topraklarını genişletmek isteyen Ruslar, bu topraklar üzerinde adı geçen ideolojilerini yaymak ve Kırım halkına kabul ettirmek adına baskılar yapmıştır. Örneğin *O Topraklar Bizimdi'*de Dağcı, Rusların siyasî ideolojilerini baskıyla nasıl benimsettiklerini şöyle ifade etmiştir:

"Demek istediğim şu: Ben de halktım. Halk komünizmin ne olduğunu bilmediği gibi, ben de bir vakitler bilmiyordum. Ama öğrettiler bana. Soyundurdular beni, sırtıma, etlerimin üstüne kırbaçla komünizm ideolojisini yazdılar. Öğrendim. Hem de nasıl! Şimdi ben de senin gibi belki senden çok bir komünistim!" (Dağcı, 2015, 103).

Rus hükümetine göre Rus sınırları içinde yaşayan herkes onların siyasî görüşlerini kabul etmek zorundadır: "Biz, komünistler, teslim olmadığımız gibi, bize teslim olanları da kendi saflarımıza almıyoruz. Halkına gelince... Önce komünizmi kursun. Zaten istese de istemese de kuracak. Kurduracağız." (Dağcı, 2015, 83-84) Ruslar, kendileriyle aynı politik görüşlere sahip olmayan halkları ya dışlamış ya da baskılamış kendi görüşlerini benimsetmiş, toplumu "tek tip"leştirmiştir. Ayrıca Dağcı aynı romanındaki dipnotta, Rusların toplumu tek tipleştirmeye çocuklardan başladığını belirtmiştir. "Pioner" adlı kurumlarda topladıkları çocukları Komünist bireyler olarak yetiştiren Ruslar, insanlara zorla kendi doğrularını aşılamıştır (Dağcı, 2015, 48).

*Üşüyen Sokak'*ta Dağcı, Rusların Bolşevizm'i yayma yöntemine dikkat çeker: "Hem eski Rusya'nın siyasetine, hem de bilhassa yeni, Kızıl Rusya'nın siyasetine bu halk, burada bir engel olageldi. Bunu unutmayınız; önce onlara bunu anlatınız! Lâmu cimi yok! Sonra birisinin ağzından bir itiraz yükseldi mi çekin duvarın dibine. Bolşevizm, ihtilâlini bu metotla kazandı, yalnız ve yalnız bu metotla yaşayabilecek, dünyayı bu metotla kurtarabilecektir. Partimizin ve hükümetimizin temel taşı kuvvettir." (Dağcı, 2016, 457).

Ruslar, Kırım halkını Bolşevizm'in önünde engel olarak görür ve onlara Bolşevizm ideolojisini kabul ettirmeyi de görev edinmiştir. Bu uğurda kendinde her türlü "kuvvet"i uygulama hakkını gören Rus yönetimi, Kırım Türklerinin farklı bir politik görüşe sahip olmasının önüne set çekmişlerdir.

Rus yönetiminin benimsediği bir diğer siyasî anlayış, sosyalizmdir. Sosyalizm, toplumların ve toplumdaki bireylerin eşitliği üzerine kurulu bir sistem olmasına rağmen, gerek II. Dünya Savaşı'nda gerekse Kırım işgalinde sosyalizme uygun hareket etmeyen Rus halkını eleştirilmiştir. Kolonileşme çalışmalarına bağlı olarak Rusların, Kırım'ı Slavlaştırma politikaları ve Slav olmayan tüm toplumların Kırım'dan sürmeleri gerçeği, sosyalizmin eşitlik ilkesi ile taban tabana zıt bir uygulama teşkil etmiştir. Bu sebeple Dağcı, *Üşüyen Sokak* roman kahramanı Haluk'un ağzından "daha gerçek" bir sosyalizm özlemine dile getirmiştir (Dağcı, 2016, 100).

Cengiz Dağcı'nın romanlarında dikkat çeken bir başka siyasî değer, özgürlüktür. Kırım'dan sürgün edilen ve sürgüne bağlı olarak anavatanına özlem duyan Tatar Türklerinden biri olarak Dağcı, Türk milletinin özgürlüğe verdiği değere romanlarında özellikle dikkat çekmiştir. Ayrıca sürgün hikâyeleri; *İhtiyar Savaşçı*, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, *Regina*, *O Topraklar Bizimdi* başta olmak üzere Dağcı'nın tüm romanlarının zemininde mevcuttur.

1944'te II. Dünya Savaşı sırasında Alman ordusunun çekilmesiyle Kırım üzerinde Stalin rejimi etkili olur ve Ruslar Kırım halkını sürgün eder. Kırım Yarımadası'nın Türkiye sınırında yaşayan Türkler, Sibiry'a'nın iç bölgelerine sürülmüş, Türklerden boşalan yerlere Slav kökenli Ukrainerleri yerleştirilir (Aydıngün ve Aydıngün, 2004, 16-17). 18 Mayıs 1944'te başlayan sürgün; "Kara Mayıs", "1944 Trajedisi", "1944 Sürgünü" olarak tarihe geçer. Yarım milyon kadar Kırım Tatarı, vagonlara bindirilerek 22 gün süren

bir yolculuğa mahkûm edilmiş; yaklaşık 250 bini soğuk, hastalık, açlık ve Rus ordusunun infazları sebebiyle yollarda can verir.

Ruslar, sürgün Kırım Türkleri üzerinde kültürel emperyalizm uygulamıştır. Dağcı'yı "anti-emperyalist bir yazar" olarak niteleyen Bahtiyar Aslan (Aslan, 2017, 257), "sürgün" ideolojisini de şöyle açıklar:

"Bireyin/ toplumun kültürel kimliğinin temelinde değerler sistemini de oluşturan coğrafya, din, dil, gelenek, tarih gibi öğeler vardır. Bunların tahrip edilmesi emperyalist için önceliklidir. Birey söz konusu olduğunda öncelikle onun kişisel tarihinden koparılması gerekir. Anularıyla, anılarının mekânı ve nesnelileri arasına mesafe konmalıdır. Toplum için bunun adı tek kelimeyle sürgündür."

Cengiz Dağcı, *Badem Dalına Asılı Bebekler* romanında sürgün kurallarına yer vermiştir:

"Sürgünlere ayna, iskemle, yastık, lamba, yorgan gibi eşyalar götürmek yasak – taşıt aracımız yetersiz. Sürgünlere işlemeli havlu, işlemeli entari, işlemeli mendil, döğme güğüm, döğme sahan, nakışlı bez, bakır bilezik gibi süslü eşyalar götürmek yasak – eski ve zararlı kültüre bağlılık tehlikesi mevcut. Sürgünlere yanlarında kafes kuşu, it, tavşan, güvercin, kedi, keçi, koyun götürmek yasak – kuduz tehlikesi mevcut. Sürgünlere yanlarında keman, tambura, klarnet, kaval, zurna, davul gibi çalgı aletleri götürmek yasak – ikinci maddede işaret edilen tehlike mevcut." (Dağcı, 2015, 249).

Bu kurallardan anlaşılacağı üzere Ruslar, Türkleri topraklarından sürgün ettikleri gibi öz kimliklerini hatırlatan herhangi bir şeyi yanlarına almalarına da izin vermemiştir. Bu uygulamadaki amaçları, Türkleri "köksüzleştirmek"tir. Köksüzleşmekten korkan *Badem Dalına Asılı Bebekler*'in kahramanları, sürgün edildikleri yerlerde vatanlarının adını bir daha anamayacakları korkusuyla dua niyetine köylerinin adını tekrarlamıştır (Dağcı, 2012, 22).

Biz Beraber Geçtik Bu Yolu romanında Dağcı, sürgüne mahkûm edilen bir Kırım Tatar Türkünün vatanı tarafından reddedildiği hissine kapıldığını anlatmıştır. "Şimdi, tren beni bilinmeyen bir yere götürürken, senin bana söylediklerini düşünüyorum: ben, toprağın kendine kabul etmediği (dolayısıyla yaşama hakkından yoksun) bir bitki değil miyim?" (Dağcı, 2015, 365). Anavatanlarından kopan Kırım Türkleri, işte böyle köksüz bir bitki hissine kapılmıştır.

Kırım Türkleri vatanlarını terk etmemek için ayak diredikleri zaman köyleri Rus askerleri tarafından basılarak katledilmişlerdir. Sağ kalanlar ise göçe zorlanmıştır. Dağcı, *İhtiyar Savaşçı* romanında ihtiyar savaşçı Seyit Veli ve eşi Melek Hanım üzerinden sürgün vagonlarında Kırım Tatarlarının insanlık dışı şartlarda yolculuk ettikleri anlatılmıştır. Sürgün yolculuğunda açlığa, soğuğa, hastalığa dayanamayıp vefat edenler tren duruma kadar vagonlarda kalmakta, tren durduğunda henüz gücünü kaybetmemiş kimseler vefat edenlerin cenazelerini yol kenarlarına taşımakta, çoğu zaman onlar için mezar kazma şansları olmamaktadır (Dağcı, 2015, 94-95).

Anavatanlarından sürgün edilen Kırım Türkleri, hem köksüzlük hem kölelik hissiyle baş etmektedirler. Çünkü Türkler için anavatanının gasp edilmesi veya anavatan topraklarından sürgün edilmek, özgürlüğünün elinden alınması demektir. Dağcı'nın eserlerinde insan, özgür olmadığı sürece yaşadığını hissetmeyen bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* romanında "Hayır, korkunç değildi ölüm. Ama kölelik korkunçtu." diyen Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*'de de Kırım Türklerinin esir yaşamasının imkânsız olduğunu "-Halk için ha! Bu halk kendi geleceğini biliyor! Bu halk kendi geleceğini yüzlerce yıl önce kendi sıcakkanıyla mühürledi. Onun geleceğini senin haydut Ruslar'ın değiştiremezler. Anladın mı? Bu halk yaşayacaksa yalnız ve yalnız hür olarak yaşayacaktır; esir olarak değil, yok!" cümleleriyle vurgulamıştır (Dağcı, 2015, 65).

Dağcı'nın romanlarında Ruslaştırma, Mankurtlaştırma ve etnik temizliğin ayrıca, Milliyetçilik, Komünizm-/Sosyalizm ideolojilerinin Kırım Türklerinin siyasî değerlerini belirleyen etkenler olduğu görülür. Ayrıca II. Dünya Savaşında Ukrayna cephesinde Almanlara esir düşen, Almanların yenilmesiyle de eşiyile İngiltere'ye sığınan Dağcı, farklı siyasî idareleri de bu yüzden sorgulamış; Kırım halkının kendi siyasî değerlerine sahip çıktığını romanlarında sıkça vurgulamıştır.

2.4.3.2. Sosyal Değerler:

Dağcı'nın romanlarında sosyal (toplumsal) değerlere de sıkça rastlanır. Bir grubun kendine has değerlere sahip olması, sıradan bir insan topluluğunu "toplum" yapan unsurdur. Birey gözünde o topluma uygun yaşamak, toplumun değer yargılarına uygun biri olmak ve toplumla birlikte varlığını sürdürmek son derece önemlidir. Maslow'un "İhtiyaçlar Hiyerarşisi"nin üçüncü basamağında, insanın içindeki "sevgi ve aidiyet" ihtiyacı yer alır. Toplum tarafından onaylandığında insan, hiyerarşideki nihai amacı olan "kendini gerçekleştirme" basamağına bir adım daha yaklaşmış olur. Bireyin aidiyet ve sevme ihtiyacı *Anneme Mektuplar*'da "Yaşamak güzeldi. Ben yalnız değildim. Soyum vardı, akrabam vardı; uzaklardaysa bile

canımın bağlanabileceği bir yer ve insanlar vardı. İnsanlara görünmek özlemi uyanmıştı içimde” şeklinde dile getirilmiştir (Dağcı, 2016, 169).

Rus yönetimi, Kırım Türklerinin geçmişteki millî manevî değerlerini gözden düşürmek ve onları kendi kültürel değerlerine hayran bırakmak için toplumda aşağılık duygusu uyandırmış, özgüvenlerini ortadan kaldırmıştır (Çınar, 2018, 55). Rusların sergilediği bu politika, Kırım halkının içine öyle işlemiştir ki *Korkunç Yıllar'*daki Kırım askeri, bir Alman askerden saygı görmesine ve ona iyi davranmasına şaşırarak bu iyilik karşısında korkmuştur (Dağcı, 2016, 229-230). Bu aşağılık duygusu Kırım Türklerinin içine o denli işlemiştir ki *Üşüyen Sokak* romanındaki Haluk da sevdiği kadın karşısında kendisini yetersiz hissetmiş, Almira'nın kendisini sevebileceğine imkân vermemiştir (Dağcı, 2016, 48). Zira vatan toprağına sahip çıkamamanın yarattığı ezilmişlik hissi; Türk toplumunun özgüvenini zedelemiştir.

Siyasî değerlerde bahsettiğimiz “özgürlük”, aynı zamanda toplumsal bir değerdir. Onu değerli kılan, mensubu olduğumuz toplumla paylaşabilmektir. Kırım Türkleri, sürgün edildikten sonra yerleştikleri yerlerde özgürce yaşama şansına sahip olsalar bile onlar için esas özgürlük, anavatanda bulunmaktır. Vatan ve özgürlük kavramlarını özdeş kabul eden Kırım halkı, bu durumu dillerinde de yaşatmıştır: “Başka ülkede padişah olacağıma kendi ülkende çoban ol.”, “Başka ilin padişahu olmaktansa kendi ilinin kulu ol.”, “Ana yurdun altın beşiğidir.”, “Doğduğun yer cennettir, suyu şerbetir” (Aydingün - Aydingün, 2004, 72). Örnekler göstermiştir ki vatan toprağında bulunmak ideal bir durumdur. Zira Dağcı, *Badem Dalına Asılı Bebekler'*de bireyi anlamlı kılan durumun, onu yetiştiren toprakları terk etmemesi olduğunu ifade etmiş, özgürlüğün ancak vatan topraklarında anlamlı bir değer olduğuna dikkat çekmiştir:

“Sonra kıyıya kadar inen tarlalar var; boş. Sarı İsmail, Sepetçilerin tarlalarıydı o tarlalar. Ayrı otları bastı her yerini. Tarlalara girilmez oldu. Neden mi? Bu toprakları bırakıp gittiler de ondan. Bu topraklar üstünde yaşatmadılar demesinler bana! Kırıp kestiler elbet. Ama kırıp kesilenler bu topraklarda kaldılar. Biz bu topraklar üstünde yaşadıkça insanız, oğlum” (Dağcı, 2015, 126) .

Vatan toprağı, Dağcı'nın romanlarında daima hayali kurulan bir “değer”dir. Vatan toprağını idealize etme eğiliminin altında “anne arketipi” yatmaktadır (Jung, 2015, 23). Kırım halkını daima saran, koruyan, doyuran özellikleri ile Kırım toprağı da tıpkı bir anne gibi çocuklarına sahip çıkmıştır, çıkmalıdır. “Annemle ben yeniden doğacaktım(!)” diyen Dağcı, hayatı boyunca annesi ile memleketi Kırım'ı özdeşleştirdiğini *Hatıralarda Cengiz Dağcı* eserinde ifade etmiştir (Dağcı, 1998, 259). Kanaatimizce bu cümle, gerçek bir doğumun yanı sıra mecazî bir doğumu da kastetmiştir. Dağcı'yı maddi anlamda büyüten Kırım toprağı, manevî anlamda onun yazar kimliğini besleyen vatan, özgürlük gibi toplumsal değerlerin de sahibi olan “toprak ana”dır. Zira *Hatıralarda Cengiz Dağcı* eserinde yazar, bu kanaatimizi şöyle desteklemiştir: “(Okuru bezdirmek pahasına olacaksa bile) aşınmış ve pek de inandırıcı olmayan ifadeyi tekrar bu satırların arasına koymaktan alamayacağım kendimi: ben yeniden doğuyordum Kırım'la. Zaten Kırım'la gelmiştim dünyaya, Kırım'la ölecektim; yaşarken de Kırım'la yaşayacaktım” (Dağcı, 1998, 258).

Vatan toprağına Dağcı için başka bir önemi, üzerinde yaşayan insanları gerçek bir “millet” yapmasından kaynaklanır. Dağcı; bir ağacı binlerce yıldır kök saldığı topraktan sökmeye çalışan *O Topraklar Bizimdi* romanının başkahramanı Selim'e müdahale eden köylülerin ağacı korumaya çalışan tavrını göstererek millet olmanın önemine dikkat çekmiştir: “İyi bak bu yıkıntılara!.. (...) Seni bu toprak doğurdu, bu toprak besledi. Bil ki yalnız değildin. Büyük bir milletin zengin geçmişi ve parlak geleceği seninle beraber. Bahçesaray'dan Kaşgar'a vatana kadar binlerce minaremi göklere uzanıyor. Bize Tatar diyorlar, Çerkez diyorlar, Türkmen diyorlar, Kazak diyorlar, Özbek diyorlar, Azer diyorlar, Karakalpak, Çeçen, Uygur, Kabardı, Başkırt, Kırgız diyorlar. Bunlar hep yalan! Deniz parçalanmaz. Biz Türk-Tatarız” (Dağcı 2016, 27).

Rus politikalarıyla parçalanmaya çalışılan Türkler sadece “millet” olma değerini yitirmezlerse hayatta kalabileceklerdir. Örneğin *Yoldaşlar* romanında, cephede Slavlar arasında üç kişi kalan (Hasan, Cumay, Kasım) Kırım gençlerinin birbirlerine “yardım”la, “millet” olarak kalmayı başardıklarını, ölüme bile yan yana yakalandıklarını anlatmıştır (Dağcı 2015, 156-157).

Dağcı, romanlarında millî birlik ve beraberliği değer olarak öne çıkarır. Çünkü ona göre milletin içindeki “birlik”in yok olması, milletin sonunu getirir. *Genç Temuçin* adlı tek tarihî romanında Moğol toplumunun birliğinin bozulmasıyla milletin de yok olacağı bir annenin ağzından dile getirilmiştir:

“Sen Temuçin... Sen benim karnumun içerisinden ellerinde kanlı bir çul tutarak çıktın. (...) Senin kardeşin Kasar, kendi kardeşlerine saldıran, kendi kardeşlerinin etlerini ısırarak kuduz bir köpek gibidir. (...) Siz hepiniz ahmak, öz anneleriyle kur yapmak için arkadan sırtlarına sıçrayan utanmaz deve yavruları gibisiniz. Birlik olup, el ele omuz omuza sizi yok etmek isteyenlerle savaşıyorsunuz yerde birbirinizi öldürüyor, etlerinizi parçalıyor, kemiklerinizi kendi ellerinizle kırıyorsunuz. Siz yok olacaksınız. Ama Çinliler değil; Tatarlar da değil, siz kendi kendinizi yok edeceksiniz!”

(Dağcı, 2016, 162) Aynı romanda Dağcı, bir toplumu dağıtmanın en kolay yolunun “bölücülük” olduğunu sıkça tekrarlamıştır (Dağcı, 2016, 163-164).

Yurdunu Kaybeden Adam'da, kardeşlik bozulduğunda millî birliğin de bozulacağı ifade edilmiştir. Dağcı, II. Dünya Savaşı'nda Kırım Türkü iki kardeşin aynı cephede düşman saflarda yer aldığı göstererek Türklerin dış güçler karşısında uyanık olması gerektiğine dikkat çekmiştir. (Dağcı, 2016, 118) Kırım Tatar Türkleri, ne Slav ne de Germen ırkına mensupturlar fakat bu iki ırkın savaştığı topraklarda yaşamaları, bu toprakların gerçek sahibi olmaları sebebiyle hem politik hem toplumsal anlamda zarar görmüşlerdir. Bu sebeple Dağcı, Kırım halkının barış ve eşitliğe duyduğu özlemden de romanlarında sıkça bahsetmiştir. Sosyal değerlerin başında “eşitlik”, eşitliğin getireceği ilk değer olarak da “barış”, romanlarda işlenmiştir (Özgür, 2019, 60).

Ruslar ve Kırım Türkleri ortak kültürlerle sahip olmadıklarından bir toplum oluşturmaları zor bir süreçtir. Dağcı, eserlerinde bu durumun getirdiği sıkıntılara dikkat çekmiştir ancak *Üşüyen Sokak*'ta belirtildiği üzere Kırım'da yaşayan farklı kültürler arasında eşitlik korunduğu sürece dostça yaşamak mümkündür (Dağcı, 2016, 69).

Genç Temuçin'de Türk hukuk sisteminin temelinde “eşitlik” olduğunu savunur (Dağcı, 2016, 26). “Eşitlik” ve “barış” değerlerini uyandırarak toplumsal bir bütünlük sağlanabileceğini yansıtır:

“Suçluysan bile, bu topraklar üstünde yaşayan insanların kalplerinde kardeşlik duygusu uyandırır da onları birbirlerine sevgiyle bağlarsan, Moğol'un değneği dibinde bedenimden ayrılmış ruhum bir gün seni arayıp bulacak, suçluysan bile senin önünde diz çökecek, senin bugün bizi kıran o ellerini öpecek, Temuçin' diyordu” (Dağcı, 2016, 294-295).

Yazar, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* romanında, eşitlik anlayışına sahip Alman toplumunun adaletini takdir ederken *Yoldaşlar* romanında, hayatı boyunca cephede can veren askerler için en kıymetli duanın “barış” olduğunu vurgulayarak bu değeri yüceltmıştır (Dağcı, 2015, 120).

Dağcı'nın romanlarındaki sosyal değerlerden ikisi de “dayanışma” ve “yardımlaşma”dır. *Benim Gibi Biri*'de, “tarih artığı” ifadesiyle birbirlerinin acılarını görmezden gelen, gerektiğinde birbirine yardım etmeyen milletleri; “Ama sen... Bir zamanlar Yahudiler kurşuna dizildiler- ben Yahudi değilim dedin, ağlamadın; Katolikler hapisane zindanlarında çürütüldü bir zamanlar- ben Katolik değilim dedin, ağlamadın; tarih artığı Kırım Tatarları katledildiler- ben bir Kırım Tatarı değilim dedin, ağlamadın” (Dağcı, 2013, 107) sözleriyle uyarır. “Tarih artığı” ifadesi, bir zamanların güçlü Kırım Hanlığından geriye kalan Kırım Tatar Türklüğünün dramına dikkat çekmektedir (Şahin - Çonoğlu, 2017, 151). Bugün başka milletin başına gelenlere göz yumanlar yarın başka milletin yardımına muhtaç kalacaktır. İnsanoğlu bu yüzden diğer toplumlarla dayanışma halinde olmalıdır.

Badem Dalına Asılı Bebekler'de Halide'nin kör bir dilenciye yardım ettiğini göstererek yardımlaşmanın din, ırk, maddiyat gözetmeksizin yapılması gerektiğine dikkat çekmiştir (Dağcı, 2015, 34) Zira zor durumdaki herkese yardım eli uzatmak, insan olmanın gereklerinden biridir.

Onlar da İnsandı'da yardımlaşma ve dayanışma değerleri yanlış insanlara uygulanırsa kişinin başına dert açacağı gözler önüne serilmiştir. Cengiz Dağcı, yardımlaşma ve dayanışmayı düstur edinmiş Bekir Ağa karakteri üzerinden Ruslar tarafından kandırılan, iyi niyeti kötüye kullanılan Kırım halkının hâlini anlatmıştır. Roman boyunca Ruslara yardım eden, evini açan, işveren ve onların karınlarını doyuran Bekir Ağa ile ailesi; Ruslar tarafından kandırılmış, tacize ve tecavüze uğramıştır. Bekir Ağa'nın yardımsever kişiliğini fırsat bilerek İvan'ın köye girişiyle arkası gelen Ruslar, tüm Kırım köylüsünün malına, canına ve toprağına el koymuştur. Böylece Dağcı, yardımlaşma ve dayanışma içinde olduğu toplumlara dikkat etmesi yönünde Türk halkını uyarmıştır.

Sevgi, saygı, dostluk, güven gibi insan olmanın gereği güzel duygular da toplumsal hayatı düzenlemeleri noktasında sosyal değerler arasında sayılır. Dağcı, insanın belirli bir siyasi görüşe dâhil olmadan yalnızca “birey” olarak değer görmesi gerektiğini savunmuştur. Kişi insan olarak doğduğu, üretebildiği ve hissedebildiği için değer görmelidir. Dağcı; hayatta kalmak veya bir ideoloji uğruna sevgi, saygı, sadakat gibi değerlerden uzaklaşan bir kişinin pişmanlığını şöyle dile getirmiştir:

“Biz, biz istiklal askerleri, tüfeklerimizle beraber Türkistan'ın en aziz geleceğini omuzlarımızda taşıdığımız gibi, o çoluk çocuğun, o kadınların gözyaşlarının azabını da içimizde taşıdık. Biz de vahşi, insan kılığından çıkmış o onbaşlıların izlerine basarak yürüdüük. Onların vahşiliğine çarçabuk alıştık. (...)Hayatın ve insanlığın bize verdiği güzel, ilahî şeyleri ayaklarımızın altına aldık, ayaklarımızdaki Prusya çizmelerinin altına alıp körçesine, ahmakçasına ezdik. Ebedî gayemize, aziz Türkistan'ımıza ulaşmaya çalışırken çok fena şeyler de yaptık.” (Dağcı, 2016, 36).

Yurdunu Kaybeden Adam romanında Kırimlı bir asker, Türkistan hayali peşinde koşan Türklerin farkında olmadan diğer insanlara zarar verdiğini itiraf ederken *O Topraklar Bizimdi'*de ise bir Rus, Kırim Türklerine haksızlık edildiğini itiraf etmiştir (Dağcı, 2015, 510-511).

Yazarın romanlarında bu itiraflara yer vermesinden yola çıkarak Dağcı için; ırkı, boyu, cinsiyeti vb. ne olursa olsun insanoğlunun hata yapabileceğini kabul eden ve insancıl bir yazar olduğunu söylemek yanlış olmaz. Sevginin yüce bir değer olduğunu romanlarında sıkça vurgulayan Dağcı, *Dönüş'*te "kalplerini avuçlarında taşıyan insanların sevgisi" ifadesiyle sevgiyi metalaştıran insanları eleştirmiştir.

Dağcı'nın romanlarında toplumu bir arada tutan diğer önemli değerlerin "dostluk" ve "komşuluk" olduğu görülmüştür. *Korkunç Yıllar* romanında sürgün sonucu birbirinden ayrı düşen Kırimlı komşuların, eski dostlarını kaybettikleri hissine kapıldığı görülmüştür. *Genç Temuçin* romanındaysa Çelmay, Temuçin'den af dilemek ve onunla dostluğunu sürdürmek istediğini göstermek için Temuçin'e öz oğlunu bir köle olarak armağan etmiştir (Dağcı, 2016, 215). Ayrıca *Onlar da İnsandı* romanında, komşuya ve dosta duyulan güven hissi işlenmiştir. Kırim köylüsü Bekir Ağa için, ister Türk ister Rus olsun aynı toprağı paylaştığı insanlara, komşularına güvendiğini göstermek çok önemlidir. Roman kahramanı Bekir Ağa, evinin kapısına kilit vurmakla köylü komşularına karşı saygısızlıkta bulunacağını düşünmekte hatta bu durumu "gâvur olmak"la özdeşleştirmektedir (Dağcı, 2016, 200).

Cengiz Dağcı, bir Kırim Tatar Türkü olarak Türk milletinin öğretileriyle yetişmiş ve 1944 Sürgünü sebebiyle Kırim Türklerinin dağılmasına şahitlik etmiştir. Milliyetçilik, vatan sevgisi, özgürlük, yardımlaşma, dayanışma, dostluk, komşuluk, güven gibi Kırim Türk toplumunun birlik beraberliğini sağlayacak pek çok değeri romanlarında işleyen Dağcı, sürgün yüzünden dünyanın pek çok yerine dağılan Kırim toplumu arasındaki organik bağı korumayı amaçlamıştır.

2.4.3.3. Ahlâkî Değerler:

İnsanı hayvandan ayıran düşünmek özelliği; fayda, zarar, iyi, kötü, doğru, yanlış gibi pek çok değer yargısını ortaya koymasını sağlamıştır. Freud, insanın hayvanî tarafından kaynaklanan hazların peşinden gitmek istediğini ancak toplum içinde yaşayan bir varlık olduğundan toplumun ondan beklediği davranışlara uymak zorunda kaldığını belirtmiştir (Yanbastı, 1996, 270). "Ego" yani "benlik" alanını güçlü kullanan insan, bu iki kutup arasında denge kurmayı başarmıştır ve insanın ahlaklı davranıp davranmadığı da bu dengeyi kurmasına bağlanmıştır.

Ahlâk, fiziksel gücün yani hazların karşısında bireyin davranışlarını manevî açıdan düzenleyen bir sistemdir. Zira "Ahlâkî değerler akılla tanınmaz, gönülle duyulur." (Turan ve Ulusoy, 2014, 339) cümlesinden yola çıkıldığında ahlâkî ilkelerin bilişsel değil duyuşsal alana hitap ettiği anlaşılmaktadır. Dürüstlük, hoşgörü, misafirperverlik, merhamet, geleneklere bağlılık, aileye ve kadına değer gibi değerler, insanın vicdanından doğan değerlerdir. Cengiz Dağcı'nın romanlarında siyasî ve toplumsal değerlerin ardından rastlanan değerlerin başında, ahlâkî değerler gelmiştir.

Kadına verilen değer ve kadına bağlı olarak "namus" değeri Dağcı'nın romanlarında ahlâkî değerlere dâhil edilebilir. Dağcı, özellikle savaş yıllarında kadın olmanın zorluğuna pek çok romanında yer vermiş, ahlâk dışı tutumlar sergilemek zorunda kalan kadınların ruhsal sıkıntılar yaşayacak kadar bu durumdan rahatsız olduklarına dikkat çekmiştir.

Anneme Mektuplar romanında, toplum içinde yakınlaşan bir genç çifti anlatan Haluk'un ahlâka bakışı yorumlanmıştır. Eski ahlâk anlayışının yok olmasına, insanların bireysel zevklerini ulu orta yaşaması eleştirilmiş ve "mahremiyet" in yok olmaya yüz tuttuğuna değinilmiştir.

Haluk'un aşağıdaki sözleri Dağcı'nın ahlâkî değer anlayışını anlamak açısından önemlidir: "eski sevgiler söndü, eski özlemler dondu; türküleştii para, seks, küfür; aynı döşekte ve her gece aynı kadınla sevişmek gayratabii." (Dağcı, 2016, 389).

İnsanların artan imkânları, onları hayatlarındaki değerlerin kıymetini bilemeyen, insanları da madde gibi tüketen bir yığın olmaya itmiş; Dünya, sevgi, saygı gibi değerleri metalaştıran insanların dünyasına dönüşmüştür. Teknoloji ve bilimdeki gelişmeler, gün geçtikçe insanları birbirinden uzaklaştırdığından bireyler ahlâkî değerlerini yitirmeye başlamışlardır. Dağcı, bu görüşü roman boyu şöyle sürdürmüştür:

"Vitrinlerin körletici ışıklarında ruj, takma saç, plastik bilezik ve plastik boncuklar yığın yığın. Bir gece içinde bir milyon ekmek pişirir kompütür usulüyle işletilen fırınlar. Sen, Anne, bizim eski dünyamıza ne oldu böyle diye ağlayadur için için, lağıma atılmış bayat böreğe bakmaz oldu tok güvercin" (Dağcı, 2016, 13).

*O Topraklar Bizimdi'*de, Kırim Tatarları arasında fahişelik yaparak yaşayan Natalya üzerinden "namus" değerine dikkat çekmiştir. Tatar Türkü Selim, tüm köyün itirazına rağmen Natalya'yı sevgilisi

olarak kabul etmiştir. Selim'in cepheye gitmesiyle Natalya, Alman askerleriyle ilişkiye girerek hamile kalmış, bebeğini düşürmeye çalışmış ve hatta bu yöntemleri Kırım kadınları arasında yaymaya çalışmıştır. Aynı romanda, savaş şartları altında bile kadınları rahatsız eden bir erkek karaktere de yer vermiştir. Savaşın cereyan ettiği cephede evi bulunan yaşlı bir kadına, Kırım cephesinde yer alan askerlerden birinin tecavüz etmesine ve kadını öldürmesine değinen yazar (Dağcı, 2015, 263), *Yoldaşlar* romanında askerler tarafından kadınların savaş ganimeti olarak görüldüklerine dikkat çekmiş; kadının, askerlerin gözünde insan olarak değer taşımadığına "eğlence aracı"na dönüştüğüne değinmiştir (Dağcı, 2015, 17) *Onlar da İnsandı* romanındaysa kendisinden yardım isteyen İvan'la babasına evini açarak onlara işveren Kırım köylüsü Bekir Ağa'nın kızı Ayşe, İvan tarafından tecavüze uğramıştır (Dağcı, 2016, 176-177). Dağcı, ahlâkî değerlerin savaş koşullarına bağlı olarak değişkenlik gösteremeyeceğini vurgulamıştır.

Yurdunu Kaybeden Adam'da Sadık Bey üzerinden savaş ortamında gerek hastalığı gerekse düşman baskısı sebebiyle sevgilisini koruyamayan bir Kırım erkeğinin içindeki ahlâkî çatışmayı gözler önüne sermiş, ayrıca savaş şartları altında kadınların "değer"siz olduğuna dikkat çekmiştir.

Üşüyen Sokak'ta Almira, Yahudi olduğunu öğrendiklerinde Almanların onu öldüreceğinden korkup fahişe kılığında hayatta kalmaya çalışmış; namusundan vazgeçmek zorunda kalmıştır. (Dağcı, 2016: 91) Ancak duyduğu pişmanlık, Almira'nın akli dengesini yitirmesine sebep olmuştur.

Yurdunu Kaybeden Adam'da, savaşta eşini kaybeden Ayşe'nin çocuklarına bakmak için fahişelik yapmak zorunda kaldığına değinen Dağcı, "utanç" hissini kaybetmeyen Ayşe'nin çalışarak çocuklarına bakma çabasına dikkat çekmiştir. *Ölüm ve Korku Günleri* romanındaysa evli ve çocuklu kadınların, savaş yıllarında dışarıda geç vakte kadar çalışarak para kazanmasının ancak "fahişelik vesikası" almasına bağlı olduğu anlatılmıştır (Dağcı, 2016, 17-18).

Cengiz Dağcı, romanlarında aile bağlarına tutunmanın ve geleneklere bağlı kalmanın önemine ahlâkî bir değer olarak yer vermiştir. Örneğin *Korkunç Yıllar*'da aile bağlarının gücünden söz eden yazar, aile birliğini temsil eden "ev" in sıradan bir mekân değil ailenin kutsallığını koruyan özel bir mekân olduğuna değinmiştir. (Dağcı, 2016: 210) Ona göre ailenin bir parçası olmak, kendi kanından insanların varlığını yakınında hissetmek, uzaktayken bile onların var olduğunu düşünebilmek her insana kuvvet verecektir. *Benim Gibi Biri* romanında, on yedi yaşında evden ayrılarak yirmi dokuz yaşına kadar üç kez evlenip boşanan ve sonunda aile hayatından tamamen kopan Joseph Tucnell adlı kahramanın, kültürüne yabancılaştığına ve köksüz bir kişiliğe büründüğüne dikkat çekmiştir (Dağcı, 2013, 191). Dağcı'nın aileye, akrabalık bağlarına verdiği değerlerin temelinde, millî ve evrensel değerlerine sahip çıkıp kültürel benliğini koruyan güçlü bir Kırım halkı yaratmak amacı yatmaktadır. Romanlarında savaş koşullarında ahlâkî değerlerinden ödün veren insanlara dikkat çeken Dağcı, özellikle kadınların yaşadığı ahlâkî çatışmaların temelinde yatan sebepleri irdelemiştir.

2.4.3.4. İktisadi Değerler:

İnsanların sonsuz istekleri arasından tercihler yapma zorunluluğu ekonomik anlamda neye öncelik vereceklerini belirler. İktisadî değer, insanoğlunun ekonomik boyutta öncelik verdiği değerlerin incelenmesiyle ortaya çıkar. İnsan topluluklarının ekonomik anlamda yönlendirilmeye ihtiyaç duymaları sebebiyle ekonomi temelli bazı idarî biçimler ortaya konmuştur. İktisat, bu yüzden siyaset ile yakından ilişkilidir. Ekonomi temelli üç yönetim şekli olarak "Komünizm", "Kapitalizm" ve bazı hususlarıyla "Sosyalizm" ortaya çıkmıştır. Bu ideolojiler, Kırımı işgal eden Ruslarca benimsendiğinden, Dağcı'nın romanlarında sıkça karşımıza çıkar. Ayrıca Marksizm, sömürgecilik, proletarya vb. kelimeler de yazarın romanlarında rastlanan iktisadî kavramlardandır. Rus ekonomik sisteminin Kırım Tatarları üzerindeki iktisadi etkisini yansıtmak oldukça önemli bir husustur.

Komünizm, (Kolektif 1975, 63) özel mal ve sermayenin olmadığı, tüm malların ortak olduğu, herkesin eşit ve sınıfsız kabul edildiği yönetim biçimidir. Dağcı, temelinde ekonomik eşitlik yatan Komünizmin Ruslarca Kırım topraklarında zorla uygulanmak istendiğine dikkat çekmiştir. Kırım'da kendi toprağını işleyerek geçinen Tatar Türkleri, zorla devlet eliyle getirilen bu sistemi kabul etmek istemez. Çünkü Ruslar, ata topraklarına el koyarak onları sürgün etmiş, ekonomik özgürlüklerini kısıtlamıştır.

Dağcı'nın romanlarında sıkça görülen "N.E.P (New Economic Politic), Rusya hükümeti tarafından ülkedeki ekonomik sorunlara çözüm üretmek amacıyla ortaya konmuş bir kalkınma planıdır. Bu kalkınma planıyla özel mülk olan toprakların devlet himayesine geçmesi, topraktan elde edilen gelirden devletin kâr etmesi amaçlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde Gorbaçov tarafından tüm ekonomik sorunların çözülmesi için uygulanan politikaların genel adı olan "Glastnost" (açıklık), New Economic Politic'in temelini oluşturmuştur (Aydınğün- Aydınğün, 2004, 26-27). Dağcı'nın romanlarında Kırım köylüsü tarafından "kolhoz" adıyla kullanılmıştır.

O *Topraklar Bizimdi* romanı, Dağcı'nın iktisadî değerlerin en çok işlendiği eseridir. Romanda Reis Bilal tarafından açıklanan kolhoz sistemine göre Rus hükümeti, Kırım halkının topraklarına ve hayvanlarına el koyarak onların mal varlığından kâr etmek amacındadır ve karşı çıkanlar ölüm cezasına çarptırılacaktır (Dağcı, 2015, 67). Dağcı, Kırım topraklarını “demir kuşaklarla kuşaklanmış bir fıçıya” benzetmiştir (Dağcı, 2015, 114). Zira kolhoz sistemiyle topraklarına el konan Kırım halkı, kendi toprağında çalışmaya devam edecek fakat toprağın üzerinde söz hakkı olmayan bir köleye dönüşecektir. Kırım'ın elinden toprağını alan Rusların amacı, Kırım köylüsünün kendi iradesiyle üretim yapmasını engellemek ve ekonomik olarak Ruslara bağımlı hâle gelmelerini sağlamaktır. Bu sebeple Dağcı, Kırım topraklarının “komünizm” denen demir kuşaklarla sıkıştırıldığını ifade etmiştir. Ayrıca Ruslar, Kırım Türklerinin topraklarına el koyarak onların vatan parçalarını ellerinden alma ve onları yurtsuz bırakma peşindedirler. *Korkunç Yıllar*'da, sırf ata toprağından ayrı düşmemek için Kırım köylüsünün kendi toprağında işçi olmayı kabul ettiği belirtilmiştir (Dağcı, 2016, 40).

Badem Dalına Asılı Bebekler'de Kırım köylüsü, Rus hükümetinin kolhoz sistemi karşısında birleşerek mütevazı bir şirket kurmayı ve böylece topraktan kazanç elde etmeyi düşünmüş, kendi ekonomik idaresini kurmaya çabalamıştır (Dağcı, 2015, 58). *Benim Gibi Biri* romanındaysa Dağcı, ülkenin iktisadî kararlarına uymayan Kırım halkının özgürlüğünü sorgulamıştır. Özgür ekonomiyi savunan, toprak sahibi olmak ve kendi toprağını kendisi sürmek isteyen insanlar, sosyalizm karşıtı düşünceleri olduğundan devlet nezdinde suçlu sayılmışlardır. Hükümetin ekonomik planları karşısında halk, bireysel iktisadî planlarını uygulama hakkına sahip değildir (Dağcı, 2013, 31). Dağcı, bireyin ekonomik karar alma idaresinin tamamen yok sayıldığını göstermiştir.

Kırım köylüsünün toprağına duyduğu bağlılığı en duygusal şekilde *Onlar da İnsandı*'nin Bekir Ağa'sı ifade etmiştir denebilir. Tatar köyünün güzelliğini fark eden Rus hükümet görevlileri kolhoz sistemiyle toprakları devlet hazinesine geçirmiş, ardından makinelerle köye girerek toprakları delik deşik etmişlerdir. Bu durum karşısında Bekir Ağa'nın yakarışını Dağcı şöyle dile getirmiştir: “Söyle bana, nasıl veririz? İnsan her şeyini verir, ama canını nasıl verir, söyle bana! Biz kolhoz nedir, biliriz. Kolhoz demek, toprağı hükümete ver demektir! Nasıl veririz, söyle bana! Toprak bizim değil ulusundur; toprak elden gitti, can gitti. Anlat onlara!” (Dağcı, 2016, 422). Kırım köylüsünün sosyalizmi anlayacak kadar deneyimli ve eğitilmiş olmadığını düşünen Ruslar, kendi ekonomik anlayışlarını kabul ettirmek için zora başvurmak gerektiğine inanmışlardır (Dağcı, 2016, 456-457).

Ruslarla beraber Komünizm gelene kadar kendi dünyalarında kendileri için toprağı ekip biçen Kırım Tatar Türkleri artık yeni dünya düzeninde tarım toplumuna yer olmadığını, topraktan kâr elde etmek ve “para” kullanmayı öğrenmek gerektiğini anlamışlardır. *Onlar da İnsandı* romanında Cengiz Dağcı, tarlada emek vererek ürün elde eden Türk köylüsünün ekonomiye bakışı ile hayvanları çiftleştirerek hayvancılıktan para kazanmayı bekleyen Rum köylüsünün para kazanma anlayışını kıyaslamıştır. Bekir Ağa'ya göre para kazanmak demek, tarlarda altın teri dökmek demektir. Rum köylüsü ise doğası gereği iki hayvanın çiftleşmesi sonucu doğan bir yavruyu satarak kolay para kazanmanın peşindedir (Dağcı, 2016, 11). Kırım köylüsü için ekonomik anlamda var olmak demek ancak tarlada çalışmak ve yorulmakla mümkündür.

Üşüyen Sokak'ta Dağcı, Sovyetler Birliğini etkileyen Sanayi Devrimi ve fabrikalaşma hayallerinin Haluk'u da etkilediğine değinmiştir (Dağcı, 2016, 70-71). *Ölüm ve Korku Günleri* romanında yazar, savaş sırasında ülkelerin iktisadî ihtiyaçlarından faydalanarak malzemeleri yüksek fiyatlara satan tefecileri eleştirmiştir (Dağcı, 2016, 60).

Cengiz Dağcı; “New Economic Politics”le iktisadî hayatı yeni bir düzene kavuşan Kırım'daki Türk köylüsünün Sosyalist ekonomik sisteme alışma çabasına ve bu düzenin Kırım'daki etkilerine özenle değinmiştir (Özgür, 2019, 103).

2.5. İlmî Değerler:

“İlmî değerler” bilime, eğitime, teknolojiye önem verilmesiyle yıllar içerisinde toplumların yaşam şekillerine yerleşen değerlerdir. Bir milletin öz değerlerini geleceğe aktarması için mutlaka millî/ulusal eğitim sistemini benimsemesi gereklidir (Çınar, 2020, 18).

Kırım'lıların eğitime gereken ciddiyeti vermesine dikkat çeken Kırım'lı aydın İsmail Gaspıralı; Türkçü, İslamcı, Modernist kimliğiyle Cengiz Dağcı'nın romanlarında geçen isimlerden biri olmuştur. Bağımsızlık için en önemli adımın eğitim olduğunu söyleyen Gaspıralı, Kırım'da millî okulların kurulmasına öncülük etmiş, “Zincirli Medrese”de yetişen aydınların ses getirmesinin bir devrim özelliği taşıdığını düşünmüştür (Aydınğün- Aydınğün, 2004, 19). Zincirli Medrese, 1500 yılında I. Mengli Giray Han tarafından yaptırılan, Avrupa'nın insanları diri diri yaktığı bir dönemde ilim öğreten bir okul olması sebebiyle Dağcı'nın romanlarında ilmî değerlerin temsili olmuştur. Kapısındaki zincirle ilmin her şeyden

üstün olduğuna dikkat çeken bu medreseye sahip olan Kırım Tatarlarının 20. yüzyılda kendi eğitim sistemlerini kuramamaları Dağcı'nın dikkatini çekmiştir.

Romanları incelendiğinde Dağcı için eğitilmiş insan olmanın başlı başına bir "değer" olduğu görülebilir. Romanlarında "New Economic Politics" anlayışından doğan "Yeni İnsan" modelinden söz etmiştir. "Yeni İnsan", bizzat Dağcı'ya ait bir insan fikridir. "Yeni İnsan"; bilimsel gelişmelere uygun şekilde eğitimi tamamlayan, "determinizm"i, olayların neden-sonuçlarını araştıran, dinî "dogma"ları değil "objektif" bilgiyi esas alan, deneyimleyerek öğrenen insan modelidir. Siyasî ve ekonomik kalkınmanın temelinde bu insan modelinin yer aldığına inanmıştır. Okula gitmeyen veya okulda sadece okuma-yazma öğrenerek yetinen, ihtiyacı dışındaki bilgiye kulaklarını tıkayan, ezbere öğrendiği bilgilerin kaynağını araştırmayan eski insan modelinin yerini "Yeni İnsan" almalıdır.

*Badem Dalına Asılı Bebekler'*de Dağcı, Tomak Amca üzerinden "yeni insan modeli"ni oluşturmanın zaman aldığını ancak er ya da geç doğacağını dile getirmiştir (Dağcı, 2015, 89). Zira kendini yönetmeyi öğrenen "yeni insan"; Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Mehmet Emin Yurdakul gibi pek çok sanatçının ve pek çok siyasetçinin yetiştirmeyi amaçladığı "eğitilmiş Türk insanı" tipidir. Yine bu romanda, Zöhre üzerinden "ruhî kalkınma"ya yer vermiştir. Romanda, okul ve öğretmen ihtiyaçlarını Rus Maarif Komiserliğine bildiren kasabalıların "ret" cevabını alışındaki kayıtsızlığı, "Para ve malımız yağma edilmek isteniyor; çocuğunu okutmak isteyen kendi gücü ve kendi parası ile okutsun." diyenler bile olmuştu." (Dağcı, 2015, 89) cümleleriyle anlatır.

Dağcı, eğitime ve gelişmeye karşı olan insanları romanlarında sıkça eleştirmiştir. Bu insanlar, Kırım'ın geleceğinin ancak eğitilmiş gençlerce kurulacağını farkında değildir. "Yeni İnsan" modelinin önemini görmeyerek paranın tek değer olduğuna inanır; Kırım'ın eğitim seviyesini aşağı çekerler (Dağcı, 2015, 89).

Dönüş romanında Dağcı, eğitimden yalnızca dinî bilgiler öğrenmeyi anlayan Türk milletinin tarihsel sürecini göz önünde bulundurarak milletinin eğitim eksikliğine dikkat çekmiştir. Dağcı, özellikle dinle ilgilenirken bilimi unutan, bilimi dinin düşmanı gibi gören Türklere ateş püskürmüştür. Yazar, Veli aracılığıyla da sadece Arapça ve Tatarca sözlükleri okumakla bilimin gelişmeyeceğini vurgular (Dağcı, 2016, 22). Aynı romanında yazar, Türk milletinin dünyadaki olayları gereken ciddiyetle takip etmemesinden ya da bu olayları doğru yorumlayamamasından şikâyet eder (Dağcı, 2016, 24).

Dağcı, *Korkunç Yıllar'*de Kırmılı gençlerin okullarda kendi milletinden öğretmenlerle değil Ruslar tarafından eğitildiğine dikkat çekmiştir. Yazar, Sadık adlı karakterin Rus Harp Okulu'ndaki öğretmeni Şişkof'u tanıtırken Türk öğrencileri yakından takip eden hatta Türk öğrencilere ailelerince gönderilen mektupları önce kendisi alıp okuyarak Türklerin aile yapılarını çözümlemeye çalışan; Türk öğrencilere Rus politikalarını öven, onlara Rus hükümetinin doğrularını dayatan bir karakter olduğunu vurgulamıştır (Dağcı, 2016, 43). Tüm amacı Türkleri yakından tanıyarak Ruslaştırmak projeleri üretmek olan Şişkof, Rusların eğitim politikalarında tarafsız olamadıklarını kanıtlar.

Dağcı, Kırım halkındaki nesil farkından bahsetmiştir. *Onlar da İnsandı* romanındaki Bekir Ağa'nın kızı Ayşe gazetelerden gündemdeki siyasî ve ekonomik gelişmeleri takip eden ve bu gelişmeleri ailesine de aktaran genç neslin bir ferdidir. Ancak babası Bekir Ağa, eski tarım toplumu anlayışıyla yetişmiş ve doğrularını değiştirememiştir. Dağcı; eğitim almayı eskide kalan, yalnızca dogmaların doğruluğuyla yaşayan Kırım halkının yetişkin nüfusu ile Rusların doğrularına göre eğitim alan ve Rus terbiyesine uygun yetişen Kırım'ın genç nesli arasındaki çatışmayı gözler önüne sermiştir (Dağcı, 2016, 133-134). Rusların matematik ve mühendislik alanındaki adımlarını küçümseyen Kırım halkını temsil eden Bekir Ağa'ya göre depremin deviremediği tepeleri Rusların devirmesi imkânsızdır. Ancak Bekir Ağa gibiler, Rusların gözünde birer "cahil Tatar" dr. (Dağcı, 2016, 138) Aynı romandaki Selim'in sözleriyse Bekir Ağa gibi çocuklarını okula göndermeyen ailelerin karşısında eğitimi savunan bir "söylev" niteliğindedir (Dağcı, 2016, 304).

*Dönüş'*te, Ruslarla Türklerin eğitimleri kıyaslanır. Niyazi; Kırım Türklerinin ilkel eğitim sistemini eleştirir, Rusya'ya okumaya gelen arkadaşları arasında kendisini geri kalmış görmektedir (Dağcı, 2016, 89). Çünkü Niyazi'nin üniversitedeyken duyduğu birçok siyasî ve ekonomik terimi çocukluklarından bilen Rus, Fransız, Alman gençleri; hayatın zorluklarını rahatça göğüsleyebilmektedir. Bu durumun altında yatan temel sebepse Türk gençlerinin kısmen aldıkları eğitimi de pratiğe dönüştürememeleridir (Dağcı, 2016, 89-90)

Dağcı romanlarında, Ruslarca hazırlanan Kırım eğitim sisteminde çocuklarının eğitilmesini istemeyen Türk halkına dikkat çekmiş; topraklarını gasp eden Rusların eğitimlerini de reddeden Kırım Türklerini, eğitimsiz bir milletin dünyadan da habersiz kalacağını anlayarak çocuklarını Rus okullarına gönderdiklerini anlatmıştır. Rusların verdikleri eğitimle, Türkler arasında ideolojilerini de yaymaya

çalıştıklarının farkında olan Dağcı, romanlarında Rus tekelindeki bu eğitim sistemine Kırım halkının dikkat etmesi gerektiğini belirtmiştir. Kırım Türklerinin eğitime dair bilinçlenmesi için çaba harcadığı romanlarında, pozitif bilimler temelli bir eğitimle “yeni insan” modelini hayata geçirmenin, Kırım halkının kurtuluşu olduğunu vurgulamıştır.

2.4.3.6. Dinî Değerler:

Dinî değerler de, Kırım Türklerinin inançlarına verdikleri değer, bu uğurdaki mücadeleleri ve çektiği bağlamında Dağcı'nın romanlarında yerini bulmuştur. Hiçbir toplumun din konusunda baskı görmemesi gerektiğine, inançlarını rahatça yaşaması gerektiğine dair düşüncelerini romanlarında yansıtmıştır.

Yazar, İslamiyet öncesindeki Türk inanç sistemlerinden Şamanizm ve Göktengri inançlarına da, *Genç Temuçin* romanında yer vermiştir. Ayrıca Müslüman Kırım Türkleri için önemli olan İslâmî değerlerden söz edilmiştir. Bu değerlerin başında Allah ve kader inancı, dua etmek, farklı dinlerin uygulamalarına saygı duymak gelir. Ayrıca Müslümanlığa sığınarak körü körüne inanan ve bilimsel gelişmeleri tamamen yok sayarak hurafelere göre yaşayan insanlar eleştirilmiştir.

Anneme Mektuplar romanında Haluk'un annesinin “Canı darda olan bir insan için duanın gücü büyüktür.” (Dağcı, 2016, 47) cümlesi, Müslümanların duaya verdikleri önemi, *Badem Dalına Asılı Bebekler* romanında küçük Haluk'un, köye gelen Öğretmen Hasan Cumbatov'un Tanrı tarafından kendi mutluluğu için gönderildiğine inanması (Dağcı, 2015, 259), “Müslüman” kelimesi içinde yatan “teslim olma”, Allah'tan güç alma şuurunu ortaya koymuştur. *Korkunç Yıllar*'da Dağcı, Allah'ın yazdığı kadere sorgusuz sualsiz inanan Türk askerlerine değinmiştir. Yeni tanıdığı bir insanın Tanrı tarafından karşısına çıkarıldığını hisseden Türk askeri, anlamsız gibi görünen her olayda Tanrı'nın etkisi olduğunu bilincindedir. (Dağcı, 2016, 198) Aynı romanında yazarın söz ettiği üzere, günahları yüzünden en acı ölümle bu dünyadan ayrılırken bile insanoğlu, Yaratıcısı'nı sevecek ve dua ederek sadece ondan yardım bekleyecektir (Dağcı, 2016, 207) *Benim Gibi Biri* romanında Dağcı, savaş koşulları altında Müslüman bir askerin dünyanın yaradılışını düşünürken Tanrı'ya koşulsuz inandığını göstermiştir (Dağcı, 2013, 24). Savaş ortamındaki çaresizlikle insanlar yardım isteyebilecekleri tek varlık olarak, Allah'ı görmüşlerdir. *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* romanı başkahramanı İzmail savaşta ölmediği için şükrederken doğacak güne uyanabilmek için dualarında Tanrı'ya yalvarmıştır (Dağcı, 2015, 362).

Camiye değer verildiğini de ifade eden Dağcı, *Dönüş* romanında bir çatışma sonrasında sağ salim köyüne dönen Veli'nin, evine gitmeden önce köy camiine yönelerek içindeki dua etme ihtiyacına kulak vermesini anlatmıştır. (Dağcı, 2016, 81) *Korkunç Yıllar* romanında da camiyle ilgili bir hikâyeye yer verilmiştir. Sadık Turan, küçük bir öğrenciyken sınıfının camından camiinin minaresini izleyen, din karşıtı dersler almasına rağmen bu görüntü karşısında içi imanla dolan bir çocuktur. Hatta Sadık'ın çocuk kalbinde, minareden insanların ruhlarına uzanan görünmez bağlar olduğuna inanmıştır (Dağcı, 2016, 24). *O Topraklar Bizimdi* romanında savaşta bir kolunu kaybettikten sonra köyüne dönen Selim, sevgilisi Natalya'nın tarafından aldatıldığını öğrenince onu döverek hastanelik etmiştir. Selim, tüm yaşadıkları sonunda onunda köyden uzaklaşmış, temiz bir sayfa açmak adına kendine yeni bir ev inşa etmiştir. Bu karardan sonra ilk gittiği yer “cami” olan Selim'in hayatında “arınma” dönemi başlamıştır (Dağcı, 2015, 390).

Yurdunu Kaybeden Adam romanında Dağcı, Müslümanların kaderci tutumuna dikkat çekmiştir. Ölüm tarihinin Tanrı tarafından saptandığını kabul eden Müslümanlar savaşı, insanların ölümü için bir araç olarak görmüşlerdir. İnsanların canını alan savaş değil Tanrı'nın kendisidir (Dağcı, 2016, 151). Ancak kaderi böyle yorumlayan insanlar, Tanrı istediği için savaşların yaşandığına inanmak gibi yanlış bir algıya kapılmışlardır.

Badem Dalına Asılı Bebekler'de Dağcı, savaş içinde olmalarına rağmen dinî görevlerinden vazgeçmeyen Kırım kadınlarından bahsetmiştir. Eşlerini, oğullarını, torunlarını cepheye gönderen Türk kadınları köyde yalnız ve dinlerine tutunarak yaşamıştır. (Dağcı, 2015, 208) *Onlar da İnsandı*'da Dağcı, Allah'ın her şeye kâdir en yüce güç olmasına dair dualar eden kahramanlara yer vermiştir (Dağcı, 2016, 231). Ayrıca yazar aynı romanda sağlam, kuvvetli, cesur çocuklar doğurmak için Tanrı'ya yalvaran kadınların dualarını paylaşır (Dağcı, 2016, 484).

Yurdunu Kaybeden Adam'da, oğlunun ölüm haberini bildiren mektubu Kiril alfabesiyle yazılı olması sebebiyle Kur'an-ı Kerim sayfaları arasında saklamak istemeyen annenin, mektubu Arapçaya çevirterek kutsal kitabın arasına koyması Kur'an-ı Kerim'e verilen değeri ve dayatılan Kiril alfabesine duyulan öfkeyi gösterir (Dağcı, 2016,102). Anne bu davranışıyla, bilinçaltında, oğlunun öbür dünyada Tanrı'nın gözetiminde olacağına hatta cennete gireceği fikrine kapılmıştır. *Korkunç Yıllar*'da yazar, dualarla devleşen, Allah adını andıkça büyüyen Müslüman Özbek askerlerinden bahsetmiştir. Bu askerler; her adımını Allah'a

dua ederek atan, düşmanla karşılaşsa da çalılar arasında namaz kılan yiğitlerdir (Dağcı, 2016, 95). Dağcı da *İhtiyar Savaşçı*'nın ilk sayfasında besmeleyle Allah'a şükretmiş, her işe Allah'ın adıyla başlamak gerektiğini vurgulamıştır (Dağcı, 2015, 11).

Rusya'da Komünizmle yönetilen Müslüman Türklerin din eğitimi almaları engellenmiş, evleri dahi gözetlenmiştir. İnançlarını özgürce yaşayamayan Kırım halkının, dinleri aşağılanmıştır. Komünist sistemin eğitim kurumlarından Kırımlı gençler olumsuz etkilenmiştir. *İhtiyar Savaşçı*'daki bir askerin savaşta vahşetin etkisiyle sorduğu "Var mısın Allah?" sorusu bu olumsuz etkinin tezahürüdür (Dağcı, 2015, 26.) *Üşüyen Sokak*'ta da Rusya çatısı altında yaşayan Haluk, Sosyalizm ve Komünizmin doğrularıyla yetişerek Tanrı'yı suçlamayı tercih eder (Dağcı, 2016, 87-88). *İhtiyar Savaşçı*'da ihtiyar savaşçının eşi Melek, Allah'ın bir cezası olarak düşündüğü sürgün yüzünden vatanlarını, sevdiklerini kaybedişlerini düşünürken Allah'tan da yoksun edildiklerini fark etmiştir (Dağcı, 2015, 185).

Dağcı, dinî emirleri yanlış yorumlayan Müslümanlardan da bahsetmiştir. Örneğin *Onlar da İnsandı*'da Bekir Ağa, Molla İncep'in cinler hakkında söylediklerine inanarak bir korkuya kapılmıştır. Ona göre cinler, gâvur memleketinden gelen ve Müslüman mezarlıklarına musallat olan varlıklardır (Dağcı, 2016, 59).

Romanlarında ayrıca Hıristiyanlık ve Yahudilikle ilgili uygulamalara da yer veren Dağcı'nın farklı inanç ve yaşam tarzlarına saygılı olduğu da dikkat çeker. Nitekim eşi Regina'yla olan mutlu yaşamlarını anlattığı romanı *Regina*'da farklı kültürlerden insanlara dair bakış açılarına yer vermiştir. *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu* romanında da Müslüman İsmail Tavlı'yla evlenen Katolik hemşire Ramila'dan bahseder (Dağcı, 2015, 389).

Ramila, Katolik din görevlilerinin gösterişli ölüm törenlerini uygulatmak yerine ölümü huzurla beklemeyi tercih etmiştir. Vefatıyla kilisede sade bir tören düzenleyen Müslüman kocası İsmail Tavlı, kilisede mum yakıp dua ederken ölüm gibi evrensel bir gerçek karşısında dinî farklılıkların bir değeri olmadığına kanaat getirmiştir (Dağcı, 2015, 401).

Üşüyen Sokak'ın kahramanı Haluk, Sosyalist olmakla birlikte ruha inanmakta fakat Allah fikrinin hastalık olduğunu düşünmektedir (Dağcı, 2016, 73).

İhtiyar Savaşçı'da Seyit Veli ve eşi Melek'in Kırım'dan sürgün edilmiş hikâyeleri üzerinden Dağcı, sürgünün ağır koşulları yüzünden ölen çocukları anlatmıştır. Sürgün treninin kısa süreli durmasını fırsat bilen Seyit Veli ve eşi, vagonlarında ölen çocukları çıkarıp tren raylarının kenarlarını kazarak cesetleri tek tek gömerler. Bu esnada gömdükleri çocukların otuz üç olduğunu fark ederek Hz. İsa'nın otuz üç yaşında çarmıha gerildiğini hatırlarlar. Bu çocuklar için Hz İsa'ya dua ederler (Dağcı, 2015, 36). Bu iki Müslüman üzerinden Dağcı, hangi dine mensup olursa olsun bir çocuğun ölümünün evrensel bir acı olarak görülmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Cengiz Dağcı Türk edebiyatına on beş roman kazandırmış; tüm romanlarında; siyasî, sosyal, ahlâkî, iktisadî, ilmî veya dinî olmak üzere birçok değere yer vermiştir. Cengiz DAĞCI ailesinden, vatan toprağından koparılmıştır. Bu durum manevî anlamda mensubu olduğu toplumun örf âdetlerinden, geleneklerinden, dilinden, dininden kısacası «öz»ünden kopması anlamına gelmiştir.

Dağcı, «öz»ünden kopmayı reddeder. Eserlerinde Kırım Tatar Türklerinin kültüründen örnekler sunarak, bu kültüre ait değerleri anlatarak vatanyla arasına giren fiziksel uzaklığı, deyim yerindeyse, kapatmak ister. Bu sebeple yazar için Kırım Tatar Türklerinin değerlerini anlatmak önemlidir ve romanlarını bu değerlerle bezemiştir.

Özellikle siyasî, ilmî, sosyal değerlere önem veren Dağcı için eğitimli insan olmak başlı başına bir "değer" dir. Ayrıca Türklerin "birlik" olması, "öz"ünden, geleneklerinden kopmaması, dillerini, geçmişlerini unutmaması, eğitimli ve iyi ahlâklı insanlar olması, çalışmayı, üretkenliği, dayanışma ve yardımlaşmayı baş tacı etmesi de dikkat çeker.

KAYNAKÇA

- Aydingün, Ayşegül- İsmail (2004). *Kırım Tatarlarının Vatana Dönüşü: Kimlik ve Kültürel Canlanma*. Ankara: Tasarım ve Baskı Arma Organizasyon ve Yayıncılık
- Budak, Selçuk (2005). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Çınar, İkrâm (2018). *Neden ve Nasıl Mankurtlaştırılıyor*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Çınar, İkrâm (2020). *Etnopedagoji*. Ankara: Pegem Akademi

- Dağcı, Cengiz (2013). *Benim Gibi Biri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, Cengiz (2015). *Badem Dalına Asılı Bebekler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, Cengiz (2015). *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, Cengiz (2015). *İhtiyar Savaşçı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, Cengiz (2015). *Regina*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, Cengiz (2016). *Anneme Mektuplar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, Cengiz (2016). *Dönüş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, Cengiz (2016). *Genç Temuçin*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, Cengiz (2016). *Korkunç Yıllar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, Cengiz (2016). *O Topraklar Bizimdi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, Cengiz (2016). *Onlar da İnsandı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, Cengiz (2016). *Ölüm ve Korku Günleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, Cengiz (2016). *Üşüyen Sokak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, Cengiz (2016). *Yoldaşlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağcı, Cengiz (2016). *Yurdunu Kaybeden Adam*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Dağcı, Cengiz (2012). *Yansılar 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat (2012a)
- Dağcı, Cengiz (2012). *Yansılar 2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat (2012b)
- Dağcı, Cengiz (2012). *Yansılar 3*. İstanbul: Ötüken Neşriyat (2012c)
- Dağcı, Cengiz (2012). *Yansılar 4*. İstanbul: Ötüken Neşriyat (2012d)
- Hançerlioğlu, Orhan (1977). *Ekonomi Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Işık, İhsan (2004). *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*. Ankara: Elvan Yayınları.
- Jung, Carl Gustav (2015). *Dört Arketip*. İstanbul: Metis Yayınları
- Kara, Abdulvahap (2012). *Gamalı Haç ile Kızıl Bayrak Arasında Bir Yazar: Cengiz Dağcı*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kızılçelik, Sezgin- Erjem, Yaşar (1992). *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*. Konya: Günay Ofset.
- Kuçuradi, İoanna (2010). *İnsan ve Değerleri, Değer Problemi*. Ankara: Yankı Yayınları.
- Özgür, Fehime (2019). *Cengiz Dağcı'nın Romanlarında Değerler Eğitimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Skirbekk, Gunnar - Gilje, Nils (2006). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şahin, İbrahim (1996). *Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şahin, İbrahim- Çonoğlu, Salim (2017). *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, Refik-Ulusoy, Kadir (2014). *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yanbastı, Gülgün (1996). *Kişilik Kuramları*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.